

ZOLNAY JÁNOS

Kényszerek és választások

Oktatáspolitikai és etnikai szegregáció Miskolc és Nyíregyháza általános iskoláiban¹

Nem könnyű megítélni, hogy a decentralizált hazai oktatásirányítási szisztémában mekkora a települési önkormányzatok szerepe abban, hogy a magyarországi közoktatási rendszer mára rendkívül szelektívvé vált, és hogy növekszik az etnikai szegregáció. Ez a tanulmány az etnikai szegregáció mértékét igyekszik feltérképezni, két magyarországi nagyváros, Miskolc és Nyíregyháza általános iskoláiban, valamint azt, hogy az önkormányzatok milyen oktatáspolitikai stratégiákkal próbálják ellenőrzésük alatt tartani a folyamatokat.

Lényegi kérdés, hogy vajon az iskolai szegregáció elkülönült jelenség-e, vagy alapvető tünete a hazai közoktatás egyenlőtlenségének. Fontos kérdés az is, hogy az etnikai szegregációnak van-e cselekvő felelőse, és ezzel összefüggésben a helyi oktatáspolitikai döntéseket mennyiben diktálja a kényszer, és mennyiben a következményekkel számoló politikai szándék. Két önkormányzat oktatáspolitikai gyakorlatának vizsgálata az első kérdésre nyilván nem adhat választ, ám segíthet abban, hogy „bemérjük” az iskolafenntartó önkormányzatok tényleges mozgásterét és annak lehetőségét, hogy racionális oktatáspolitikai döntéseket hozzanak.

Miskolc és Nyíregyháza oktatáspolitikájának ezt a metszetét azért érdemes összevetni, mert a két nagyváros önkormányzata hasonló módon értelmezi a problémával kapcsolatos döntési alternatívákat, ugyanakkor homlokegyenest ellenkező oktatáspolitikai stratégiával igyekszik úrrá lenni a problémán. Anélkül, hogy a miskolci és a nyíregyházi oktatáspolitikusok ismernék egymás gyakorlatát, a két város vezetői a másik város politikáját tekintik negatív igazodási pontnak. Vajon a két stratégia kapcsán beszélhetünk-e modellről, vagy más szóval: milyen mérvű a két eset érvénye? A szó szoros értelmében nyilván nem, hiszen a borsodi és a szabolcsi megyeszékhely oktatáspolitikája alapján nem következtethetünk a többi magyarországi nagyváros gyakorlatára. Ugyanakkor mégis az a benyomásunk, hogy a két vizsgált város szegregációval kapcsolatos politikája a lehetséges mozgástér két pólusát példázza.

¹ Az adatfelvétel az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány vizsgálatának keretében történt 2004–2005-ben.

A dilemmának aktualitást ad, hogy egy civil szervezet² 2005 őszén pert indított a miskolci önkormányzat ellen, az esélyegyenlőségi törvényre hivatkozva. A jogszabály szerint a tanulók intézményen belüli elkülönítése abban az esetben jogellenes, ha az „tárgyilagos mérlegelés szerinti ésszerű indok nélkül” történik. A felperes szerint Miskolcon az esélyegyenlőségi törvény által definiált klasszikus diszkriminációs esetet sikerült tetten érni. Az önkormányzat viszont abban bízott, hogy az oktatási törvény, illetve a szabad iskolaválasztás hazai gyakorlata fogalmilag kizárja, hogy a roma tanulók növekvő mérvű elkülönítését diszkriminációnak lehessen minősíteni.

A miskolci szegregációs per tehát igazi próbaper: a bíróság két, egymásnak részben ellentmondó jogszabályt értelmezve ítélezik. Ugyanakkor a processzusnak nemcsak jogi relevanciája van. A felperes eleve azt feltételezi, hogy a települési önkormányzatnak megvannak a szükséges eszközei a hatékony szegregáció-ellenes politika folytatásához, csak ki kell kényszeríteni a szükséges döntéseket. Ez azonban korántsem magától értetődő. A felperes arra akarja készíteni a miskolci városházát, hogy hathatósan csökkentse a roma és nem roma tanulók iskolán belüli elkülönítését. Csakhogy ez nem a közoktatási esélyegyenlőség, hanem a tanulói migráció növekedéséhez vezetne, és a roma és nem roma tanulók iskolák közötti elkülönítését fokozná: pontosan az történne tehát, mint amit Nyíregyházán tapasztalhatunk.

Bizonyos, hogy az iskolafenntartó önkormányzatok vagy önkormányzati társulások az oktatáspolitikájuk révén jócskán hozzájárulnak a közoktatási egyenlőtlenségekhez és a gyorsan növekvő szegregációhoz, de az etnikai szegregációt nem egyszerűen az önkormányzatok „csinálják”. Az iskolaválasztó szülők többsége szemében a roma gyerekek aránya az egyik legfontosabb iskolaválasztási szempont. A tolerált arány persze településenként különbözhet, de ha az önkormányzat bárhol felbillentené az elfogadott arányokat, a szülők azonnal helyrebillentenék: a jobb helyzetű, nem cigány családok azonnal átiratnák gyerekeiket máshová, egészen addig, amíg ismét elő nem állna a roma és nem roma gyerekek elkülönítésének – a helyi elit-csoportok által kívánatosnak tartott – mértéke.

Szelekció, szegregáció

A tanulói teljesítmények szempontjából az iskolarendszer *szelektivitása* azt jelenti, hogy a teljesítmények jobban szóródnak az iskolák között, mint az iskolákon belül. Míg az OECD-országokban a tanulók olvasási, szövegértési teljesítménykülönbségét 36 százalékban magyarázzák az iskolák közötti különbségek, addig a magyar tanulók esetében ez az arány 71 százalék. A másik véglet Svédország, ahol a tanulók olvasási, szövegértési különbségét 77 százalékban az iskolákon belüli különbségek magyarázzák. Magyarországon a jobb iskolákba járó, alacsonyabb státusú családokból jövő gyerekek teljesítménye is jobb, ugyanakkor a gyengébb

² Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány

iskolákba járó, magasabb státusú családokból jövő gyerekek teljesítménye alacsonyabb annál, mint ami családi háttérük alapján várható lenne.³

Mindenekelőtt azt szükséges tisztázni, hogy mit értünk az *etnikai szegregáció*, tehát a roma és nem roma tanulók iskolai elkülönítése vagy éppen elkülönülése fogalmán. Az általános iskolába járó romáknak jó 20–22 százaléka gyógypedagógiai, speciális osztályokba vagy iskolákba jár. Ezt a jelenséget bizvást *mesterséges elkülönítésnek* nevezhetjük, hacsak nem feltételezzük, hogy a roma kisiskolások ekkora hányada enyhé fokú vagy középsúlyos értelmi fogyatékos. Mesterséges elkülönítésnek nevezhetjük azt a gyakorlatot is, hogy a felzárkóztató tanulócsoportokban vagy a rész-képesség-zavaros és magatartás-zavaros diákok számára létrehozott kis létszámú osztályokban a roma diákok felülreprezentáltak. Ugyancsak mesterséges elkülönítéshez vezet minden olyan tagozatos, emelt óraszámú, két tannyelvű, vagy egyéb, speciális többletképzést kínáló tanulócsoporthoz is, amely lehetőséget ad a korai és pedagógiailag megalapozatlan szelekcióra, vagy kvázi felvételi eljárásra, és amelynek rejtett célja éppen a roma diákok kizárása.

Az etnikai elkülönítés-elkülönülés gyakorlatát azonban döntő részben *a nem roma tanulók „iskolai elvándorlása”* magyarázza: a választási lehetőséggel bíró nem roma szülők gyerekeiknek olyan iskolát választanak, ahol a roma diákok aránya alacsony, miközben a roma családoknak nincs választási lehetőségük.

Az Oktatáskutató Intézet vizsgálatai szerint 2000-ben mintegy 770 homogén általános iskolai cigány osztály működött Magyarországon; ezekbe az osztályokba 9 ezer cigány tanuló járt, az összes roma diák 9,6 százaléka. 740 osztályban a roma tanulók aránya meghaladta a 75 százalékot; az ilyen osztályokban több mint 10 ezer cigány diák tanult, az összes roma tanuló 11 százaléka. 1230 osztályban pedig a roma tanulók aránya 50 és 74 százalék között volt; ezekbe az osztályokba mintegy 13 ezer roma tanuló járt, az összes cigány diák 14,3 százaléka. Az összes általános iskolai tanuló 11 százalékát kitevő cigány tanulók jó egyharmada – a 93 ezer tanuló közül 32 ezer tehát – olyan iskolai osztályba járt, ahol a roma diákok többségben voltak.⁴

A Kemény István és Janky Béla által vezetett 2003-as átfogó cigány vizsgálat az általános iskolás roma fiatalok számát már 138 ezerre becsülte, igaz, más kutatók szerint a valós szám ennél bizonyosan alacsonyabb.⁵ A vizsgálat az általános iskolás roma fiatalok szegregációját csak közvetett adatok – a megkérdezett szülők elmondása alapján – igyekezett megbecsülni. Eszerint az összes általános iskolás roma diák 66 százaléka járt cigány többségű osztályba. Ez a szám is túlzónak tűnik, de kétségtelen, hogy a roma diákok szegregációja növekszik. Ezt támasztja alá az iskolák közötti szegregációra vonatkozó adat is. Az 1999–2000-es tanév-

3 Országos Közoktatási Intézet: Jelentés a közoktatásról 2003

4 Havas Gábor–Kemény István–Liskó Ilona: Cigány gyerekek az általános iskolában. Oktatáskutató Intézet–Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2002

5 Ld. Havas Gábor–Liskó Ilona: Szegregáció a roma tanulók általános iskolai oktatásában. Kutatási zárótanulmány 2004. Kézirat

ben a roma diákok 18 százaléka, 2004-ben már 30 százaléka járt cigány többségű iskolába.⁶

A közgazdasági elemzések egyfajta piaci folyamatként modellezik az iskolák és a szülők kölcsönös választását; feltételezik, hogy a kialakuló egyensúlyi állapot idővel stabilizálódik, jöllehet egyenlőtlen hozzáférést biztosít az oktatási szolgáltatásokhoz. Eszerint a folyamat nem közvetlen politikai döntés eredménye, eltekintve persze az eredendő jogalkotói szándéktól.

Ha az egyensúlyi állapot mégsem stabilizálódik annak az etnikai szegregáció sajátos logikája az oka: a roma gyerekek aránya egy adott iskolában vagy egy adott tanulócsoportban természetesen nem független az adott intézmény oktatási színvonalától, de a nem cigány szülők nem az iskola tényleges színvonala, oktatási kínálata miatt utasítják el azokat az iskolákat, amelyekben a roma tanulók aránya számottevő, hanem kifejezetten a roma diákok jelenléte miatt. Ezek szerint tehát az etnikai szegregáció növekedése is spontán folyamat: a roma diákok egyre nagyobb mérvű elkülönítésének nincs közvetlen cselekvő felelőse.⁷

A szabad iskolaválasztást és az iskolák részlegesen szabad „tanuló-választását” lehetővé tévő, jelenleg hatályos magyarországi szabályozást nemzetközi összehasonlításban bizvást szélsőségesnek tekinthetjük. A közoktatási törvény 2005-ös módosításáig ugyanis az iskolák, szabad kapacitásuk terhére, tetszésük szerint dönthettek a körzeten kívüli tanulók felvételéről; az iskolák szabad kapacitása pedig természetesen a fenntartó önkormányzatok döntésétől függ.⁸ Az sem kétséges, hogy a hazai közoktatás rendkívüli szelektivitásáért, egyenlőtlenségéért, illetve a gyorsan növekvő etnikai szegregációért mindenekelőtt a szabad iskolaválasztás rendszere felelős. Nyitott azonban a kérdés: azonosítható-e az etnikai szegregációt előidéző közvetlen politikai szándék; mekkora a települési önkormányzatok tényleges oktatáspolitikai, társadalompolitikai mozgásteret; s végül mekkora az esélye annak, hogy a helyi döntéseknek tényleg az lesz a következménye, amit a döntéshozók szeretnének.

A szükséglet-orientált önkormányzati költség-tervezés esélyei

A szükségletekhez igazított költségtervezés, ellátás-szervezés, illetve elosztás minden szakpolitikai decentralizáció elsődleges indoka: a jogalkotónak az a feltevése, hogy az „intézményhasználó” vagy ellátott csoportokhoz legközelebb lévő döntéshozók képesek a leghatékonyabb módon

⁶ Ld. Havas Gábor–Liskó Ilona: Szegregáció a roma tanulók általános iskolai oktatásában. Kutatási zárótanulmány 2004. Kézirat

⁷ Az iskolai szegregáció következményeit mérő amerikai kutatásokat részletesen összefoglalja Kertesi Gábor – Kézdy Gábor Általános iskolai szegregáció. In.: Kertesi Gábor: A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában. Osiris Kiadó, Budapest, 2005

⁸ A 2005. évi CXLVIII. tv módosította a közoktatásról szóló LXXIX. törvényt, korlátozva az iskolák szelektációs lehetőségét. A módosított jogszabály azonban csak 2007-ben lép hatályba.

TANULMÁNYOK

és a szükségletekhez leginkább igazodva elosztani a javakat és szolgáltatásokat.

Az önkormányzati feladatok finanszírozásának leginkább szembevetendő vonása az átláthatóság hiánya. Pénzügyi szempontból az önkormányzatok olyan „fekete doboznak” tűnnek, amely átláthatatlanná teszi a társadalompolitikai feladatokat, így a közoktatás finanszírozását: a feladatokhoz, illetve a feladatellátó önkormányzatok helyzetéhez szabott, akkurátusan kalkulált normatív támogatásokat az intézményfenntartó, illetve szolgáltató önkormányzatok belátásuk szerint használhatják fel; a forrásokat ágazatok, intézmények, ellátotti csoportok között szabadon átcsoportosíthatják.

A pénzbeli és természetbeni szociális és gyermekjóléti ellátások normatíváját és a lakáshoz jutás feladatainak ellátását támogató normatív támogatást 2005-ben 100 százalékban, 2006-ban 75 százalékban a személyi jövedelemadó önkormányzatokat megillető hányada terhére finanszírozza a központi költségvetés. A személyi jövedelemadó megosztott hányadának normatívákhoz rendelt elosztása révén a jogalkotó mindenekelőtt a kistélepülések hátrányait kívánta részlegesen kompenzálni, ám a gyakorlati felhasználás az eredeti finanszírozási szempontnak is ellentmond.

A pénzbeli és természetbeni szociális és gyermekjóléti ellátások normatívájának fajlagos összege elvben a szükségletekhez igazodik. A konkrét összeg meghatározásához egy mutatót használnak, melynek kiszámításakor az adott település négy jellemzőjét veszik figyelembe. A négy jellemző közül kettő szegénység-mutató; a harmadik jellemző a tartós munkanélküliek arányát, a negyedik pedig az idős lakosság arányát veszi figyelembe. Hasonlóan akkurátus módon – elvben megint csak a helyi szükségleteket összegezve – számítják ki a jóléti büdzsében nem túlságosan nagy összegű, a lakáshoz jutás feladatainak ellátását támogató normatív támogatást. Hangsúlyozni kell, hogy mind a két normatíva szabad felhasználású. Tehát egyrészt a támogatott önkormányzatokat megillető összeget a támogatandó célcsoportra vonatkozó – és nem az adott önkormányzat pénzügyi helyzetét vizsgáló – rendkívül alapos szükségletfelmérés alapján határozza meg a költségvetési törvény. Másrészt az összegeket az önkormányzatok belátásuk szerint használják fel – minden önkormányzati költségvetés-elemzés azt bizonyítja, hogy a legszegényebb kistélepülések kivételével a két normatíva jelentős hányadát más ágazatok finanszírozására használják.

A közoktatási feladatok alap-normatívája egységes. A kiegészítő normatívák az iskolafenntartó önkormányzatok egyenlőtlenségeit hivatottak ellensúlyozni, speciális szükségletekre reagálnak, illetve az oktatási kormányzat által preferált célok megvalósulását támogatják. Az iskolafenntartó önkormányzatok a közoktatási normatívák csaknem egészét belátásuk szerint, szabadon használhatják fel.

Az önkormányzatok többnyire világos finanszírozási prioritások szerint rendezik át forrásaikat. A pénzbeli és természetbeni ellátások normatívája a leginkább „puha” tétel: csak azok az önkormányzatok használják fel teljes egészében, vagy éppen egészítik ki más forrásaikból, ame-

lyek saját intézmények vagy saját fejlesztési projektjeik hiányában egyszerűen nem tudják más célra elkölteni.

Ha a források átcsoportosítása ágazatok közötti, akkor a szociális ágazatok forrásait fordítják közoktatási feladatok finanszírozására s bár jóval ritkábban, de előfordul az is, hogy a közoktatási normatívák egy részét fejlesztésekre vagy hiteltörlesztésre fordítják. A közoktatás pótlólagos kiegészítő támogatása révén a kötött felhasználású normatívák célirányos felhasználása is csak elvi jellegű; az intézményfenntartó önkormányzatoknak lehetőségük van ugyanis a kötött felhasználású normatíva összegével észrevétlenül csökkenteni az adott intézmény kiegészítő finanszírozását, kétségessé téve a szaktárcák által preferált célok megvalósulását.

Ágazatok között főként kisebb városok, községek csoportosítják át forrásait. A 2004-es költségvetési évben Miskolcon és Nyíregyházán ágazati szinten nem volt forrás-reallokáció; tehát a két város a saját forrásából valamennyi terület finanszírozását pótlólagos összeggel kiegészítette, jóllehet a bölcsődei ellátás nélkül a jóléti ágazat Miskolcon „nyereséges”, Nyíregyházán pedig csaknem „önköltséges” lett volna.

A jóléti és az oktatási ágazat költségvetésén belül azonban mindkét önkormányzat hasonló irányú, bár eltérő nagyságrendű forrás-átcsoportosítást hajtott végre.

A jóléti ellátásokon belül a bölcsődei ellátás és a szociális intézmények forrásait mindkét önkormányzat kiegészítette. A közcélú munka és a szociális továbbképzés finanszírozása mechanikus, lévén az ezeket támogató normatívák kötött felhasználásúak. Ellenben a pénzbeli és természetbeni ellátások a jóléti büdzsén belül mindkét városban „nyereségesek” voltak. A miskolci önkormányzat a normatíva számottevő részét, a teljes jóléti büdzsé 7,4 százalékát – más célra költötte. Nyíregyházán a forrás-reallokáció mértéke jóval kisebb volt.

Az intézmények alkupozíciója természetszerűen erősebb, mint a pénzbeli és természetbeni ellátásoké; ez a típusú forrásátcsoportosítás általános jelenség. A pénzbeli és természetbeni ellátások normatív támogatása – a legszegényebb települések kivételével – általában az önkormányzatok „fejős tehene”. Mégis megdöbbentő, hogy a foglalkoztatási krízissel küzdő borsodi nagyvárosban a szociális normatíva célirányos felhasználásának aránya 78,8 százalékos, a lakhatáshoz jutást támogató normatívával együtt pedig csupán 65 százalékos volt a vizsgált évben. Még inkább meglepő, hogy ha a bölcsődei ellátást nem számítanánk, akkor az egész jóléti büdzsé „nyereséges” lett volna. Nyíregyházán a szociális normatíva felhasználása 96 százalékos; az átcsoportosítás mértéke csekély volt.

A kollégiumi ellátás kivételével a közoktatás finanszírozásának minden eleme önkormányzati többletforrást igényelt; a kollégiumi ellátás finanszírozásához folyósított normatíva egy részét mindkét város átcsoportosította. Miskolc a kollégiumi normatíva 27 százalékát költötte más oktatási intézmények finanszírozására. Nyíregyházán jóval nagyobb a forrás-reallokáció az oktatási ágazaton belül: a város a kollégiumi normatívának nem kevesebb mint 80 százalékát, a teljes oktatási büdzsé 5,5 százalékát csoportosította át. Összességében mindkét városban az oktatási kiadásoknak valamivel több mint negyedét pótlólagos forrásokból biztosították.

Az önkormányzati feladatok finanszírozásának rendszere nemcsak pénzügyileg átláthatatlan, de a szükségletekhez igazított költségtervezés lehetőségét is aláássa. A szaktárcák számára a legnagyobb gondot az jelenti, hogy az önkormányzatok az újraértelmezett szükségletekhez igazítják a források többszörös reallokációját.

Az önkormányzatokhoz rendelt társadalompolitikai döntések tényleges *szándékait* illetően mindenekelőtt a forrás-reallokáció trendjei igazítanak el, tehát az, hogy az egyes ágazatokban az intézmények, az intézmény-használói, illetve az ellátotti csoportok számára az önkormányzatok pótlólagos forrásokat biztosítanak-e, vagy éppen elvonják a központi forrásokat is. Ha a helyi társadalompolitika *következményeit* igyekszünk összegezni, akkor a pénzügyi jóléti ellátások esetében összevethetjük az ellátások normatívákban testet öltő *szándékolt* és tényleges eloszlását.

Annak meghatározása azonban már jóval nehezebb feladat, hogy mekkora a helyi oktatáspolitikai szerepe a közoktatási javak rendkívül egyenlőtlen „elosztásában”. A szakminisztérium ebben az esetben is úgy véli, hogy a *szándékolt*nál jóval egyenlőtlenebb a közoktatási javak tényleges – tehát a helyi döntések alapján megvalósuló – elosztása, és az oktatási kormányzat csak követni igyekszik a trendeket, meglehetősen alacsony hatékonysággal. Az iskolafenntartó önkormányzatok látszólag rendelkeznek minden lényeges oktatáspolitikai eszközzel. Meghatározhatják az intézményrendszer szerkezetét, a helyi oktatási kínálatot, a pedagógiai programot; tetszésük szerint húzhatják meg a beiskolázási körzetek határát; prioritásaik alapján dönthetnek az intézmények fejlesztéséről és finanszírozásáról. Az iskolafenntartó települési önkormányzatok szerint viszont a szabad iskolaválasztásra és az iskolák részlegesen szabad iskolaválasztására épülő közoktatási szisztéma szűkebbre szabta oktatáspolitikai mozgásterüket: döntési szabadságuk annak függvénye, hogy mennyiben képesek megfelelni a helyi iskolahasználó elit által támasztott, differenciált oktatási igényeknek, beleértve a szegregációra vonatkozó igényeket is. Az igényeket csak meghatározott intézményi kapacitással lehet kielégíteni, és ha a kapacitások nem kielégítőek, az iskolahasználó elit csoportok elviszik a gyerekeiket máshová, akár más településre is.

Általános iskolai szegregáció és oktatáspolitikai Miskolcon és Nyíregyházán

A vizsgálat keretei csak korlátozott mérvű adatgyűjtést tettek lehetővé. A 2004–2005-ös tanévben tanulócsoportonként összeírtuk a roma és nem roma tanulókat a miskolci és a nyíregyházi önkormányzati általános iskolákban. Természetesen korántsem magától értetődő, hogy egy összeírás során kiket tekinthetünk romáknak. Az elsődleges támpont a tanulók önbevallása volt, de arra törekedtünk, hogy az igazgatók és az osztályfőnökök segítségével és az osztálynaplók alapján azokat a gyerekeket regisztráljuk roma tanulókként, akiket a pedagógusok romáknak tartottak.

Az évfolyamonként több tanulócsoportot működtető iskolák esetében az iskolákon belüli szegregáció mértékét az évfolyamonkénti disszimi-

laritási index, illetve ezek átlaga alapján határoztuk meg. Ugyanakkor a két vizsgált város egészére vonatkozóan az évfolyamonként meghatározott disszimilitási index, illetve azok átlaga révén határoztuk meg az etnikai szegregáció mértékét: úgy tekintettük, mintha Miskolc és Nyíregyháza összes általános iskolás tanulója városonként egyazon iskolába járna. Végül összesítettük, hogy a roma tanulók mekkora hányada jár a tanulócsoporthoz – roma tanulók aránya alapján képzett – csoportjaiba.

A tanulmány legfontosabb megállapításait négy állítás köré csoportosítjuk.

1. Az általános iskolai etnikai szegregációt eltérő mércével mérik Miskolcon és Nyíregyházán

Miskolcon jóval nagyobb a roma tanulók aránya, mint Nyíregyházán, a nyírségi nagyvárosban az oktatásirányítás számára látszólag mégis súlyosabb problémát jelent a roma tanulók jelenléte. Mindkét város vezetését aggasztja, hogy az önkormányzati iskolák évről évre nagyobb arányban kénytelenek roma gyerekeket fogadni. Nemcsak demográfiai okok miatt, hanem mert az egyházi iskolák, a hat- és nyolcosztályos középiskolák elszívják a középrétegek gyerekeit. A roma tanulók arányának növekedésénél azonban lényegibb kérdés, hogy vajon a nem cigány szülők évfolyamonként, illetve iskolánként milyen arányban tolerálják a roma diákok jelenlétét, illetve hogy hol van az a „tűréshatár”, amelynél átíratják a gyerekeiket máshová.

A 2004–2005-ös tanévben Miskolc (az intézmény összevonást megelőzően) 34 normál és két speciális önkormányzati általános iskolájába közel 13 ezer diák tanult; 17,5 százalékuk roma. A városban egy homogén cigány általános iskola és további négy cigány többségű általános iskola működik. Utóbbiak közül kettő speciális gyógypedagógiai – régebbi nevén kiségitő – iskola; a speciális iskolákba járó tanulóknak nem kevesebb mint 63 százaléka cigány. Az összes miskolci általános iskolás tanuló 2,5 százaléka, míg a roma tanulók 9,2 százaléka jár gyógypedagógiai iskolába. Az összes miskolci diák 4,5 százaléka, míg az összes roma diáknak több mint 10 százaléka jár úgynevezett kis létszámú osztályokba; a kis létszámú osztályok tanulóinak 40 százaléka roma. A kis létszámú osztályokat az úgynevezett részképesség-zavaros tanulók egy része számára szervezik; azok a nem értelmi fogyatékos, ám diszlexiásnak, diszgrafiásnak, diszkalkuliásnak, illetve magatartás-zavarosnak minősített gyerekek kerülnek ilyen, maximum 15 fős osztályokba, akiket nem integráltan oktatnak.

Ugyanakkor az összes miskolci önkormányzati általános iskolás tanuló 11,3 százaléka járt két tannyelvű vagy idegen-nyelvű tagozatos osztályba; ezekből az osztályokból a cigány diákok szinte teljesen ki vannak rekesztve.

Nyíregyháza 18 normál és egy speciális iskolájában valamivel több mint 8 ezer diák tanult a vizsgált évben; 8,7 százalékuk cigány. A nyírségi megyeszékhelyen egy homogén cigány általános iskola működik, míg a

TANULMÁNYOK

speciális iskola tanulójának mintegy a fele cigány. Három iskolában a roma gyerekek arány 20 százalék körül mozog. Az összes nyíregyházi általános iskolás tanuló 2 százaléka, a roma tanulóknak 11,8 százaléka jár speciális iskolába. Kis létszámú osztályok csak két nyíregyházi iskolában vannak. A nyíregyházi önkormányzati általános iskolába járó összes diáknak kevesebb mint 1 százaléka, a roma diákoknak valamivel több mint 5 százaléka jár kis létszámú osztályokba.

A tanulók megoszlása a miskolci önkormányzati általános iskolákban, a 2004–2005-ös tanévben

Iskola	Tanuló csoportok száma	Tanulók száma	Roma tanulók száma	Roma tanulók aránya (%)	DI átlag
Komlóstetői Általános Iskola	16	361	35	9,7	0,34
Fazola Henrik Általános Iskola	17	303	221	72,9	0,31
Selyemréti Két tannyelvű Á. I.	23	457	60	13,1	0,64
József Attila Általános Iskola	11	172	172	100	
Bulgárföldi Két tannyelvű Á. I.	16	329	103	31,3	0,57
Kuti István Általános Iskola	8	115	89	77,4	
Erenyői Általános Iskola	7	131	12	9,2	
II. Rákóczi F. Két tannyelvű Á. I.	16	383	36	9,3	0,53
Győri Kapu Általános Iskola	15	301	126	41,8	0,56
Petőfi Sándor Két tannyelvű Á. I.	16	360	0	0	
Rónai Ferenc Két tannyelvű Á. I.	12	197	59	29	0,77
Szilágyi Dezső Általános iskola	16	404	0	0	
Görömbölyi Általános Iskola	12	230	30	13	
Gárdonyi Géza Két tannyelvű Á. I.	15	228	60	26,3	0,71
Pattantyús Á. G. Két tannyelvű Á. I.	23	574	51	8,9	0,54
Széchenyi István Általános Iskola	19	433	61	14	0,39
Herman Ottó Általános Iskola	23	481	80	16,6	0,38
Munkácsi Mihály Általános Iskola	24	500	160	32	0,24
Kazinczy Ferenc Két tannyelvű Á. I.	25	683	37	5,4	0,47
Miskolctapolcai Általános Iskola	8	131	4	3	
Bársony János Általános Iskola	20	507	66	13	0,21
Hunyadi Mátyás Általános Iskola	18	417	62	14,8	0,31
Fazekas u. Általános és Zeneiskola	22	546	99	18,3	0,34
Istvánffy Gyula Általános Iskola	22	440	83	18,8	0,67
Könyves Kálmán Általános Iskola	22	554	70	12,6	
Kaffka Margit Általános Iskola	16	450	77	17,1	
Tóth Á. utcai Általános Iskola	24	434	24	5,5	0,55
Móra Ferenc Általános Iskola	18	397	14	3,5	
Sas utcai Általános Iskola	8	138	6	4,3	
Szabó Lőrinc Általános Iskola	25	632	54	8,5	0,70
Vörösmarty Mihály Általános Iskola	25	657	35	5,3	
Bem József Általános Iskola	18	366	17	4,6	
Arany János Általános Iskola	14	293	56	19,1	0,21
Éltes Mátyás Speciális Á. I.	17	225	135	60	0,35
Tűskevár Speciális Á. I.	8	104	73	70,2	
Összesen	599	12933	2267	17,5	

Forrás: EÖKIK adatfelvétel

*Tanulók száma és megoszlása a nyíregyházi önkormányzati általános iskolákban
a 2004–2005-ös tanévben*

Iskola	Tanuló csoportok száma	Tanulók száma	Roma tanulók száma	Roma tanulók aránya (%)	DI átlag
13. sz. Huszár téri Á. I.	8	119	119	100	
Kertvárosi Á. I.	16	377	30	8	
Hunyadi Mátyás Á. I.	13	233	46	19,7	0,93
Móra Ferenc Á. I.	34	913	41	4,5	
Benczúr Gyula Á. I.	19	418	83	19,1	0,17
Nyírszőlősi Á. I.	16	300	65	21,3	0,19
Vécsey Károly Á. I.	23	614	73	11,8	0,62
Móricz Zsigmond Á. I.	28	698	20	2,8	
Petőfi Sándor Á. I.	22	513	58	11,3	0,33
Váci Mihály Á. I.	10	175	10	5,7	0,33
Göllesz Viktor Á. I.	14	170	84	49,4	0,28
Kazinczy Ferenc Á. I.	19	487	7	1,4	
Szabó Lőrinc Á. I.	14	248	8	3,2	
Zelk Zoltán Á. I.	22	507	16	3,1	
Bem József Á. I.	24	690	7	1,3	
Kodály Zoltán Á. I.	16	437	2	0,5	
Herman Ottó Á. I.	16	296	6	2	
Arany János Á. I.	25	690	10	1,4	
Gárdonyi Géza Á. I.	16	306	27	8,8	0,19
Összesen	355	8191	712	8,7	

Forrás: EÖKIK adatfelvétel

2. A problémahalmaz valóságos tétje a két városban nem pusztán oktatáspolitikai, hanem legalább annyira a fejlesztési prioritások függvénye

Az elmúlt másfél évtizedben Miskolcon csak a belvárosra vonatkozóan tűztek ki és részben valósítottak is meg határozott társadalom-átalakítással járó, és a romák kiszorítását célzó, dzsentrifikációs (tehát jelentős lakosságcserevel járó terület-felértékelő) fejlesztési célokat. A város más részeire vonatkozóan azonban nem születtek olyan nagyszabású fejlesztési tervek, amelyek befolyásolnák az oktatáspolitikai döntéseket is. A miskolci oktatáspolitikai irányítói *nem szeretnék*, ha a tanulók iskolák közötti „vándorlásának” folyamata és az iskolák státusának változása a városfejlesztés, illetve a lakóterületek státuszváltozásának függvényévé válna.

Miskolc mai területén két hagyományos cigánytelep volt. A diósgyőri telepet több ütemben, fokozatosan számolták fel. A Miskolc és Felsőzsolca határában fekvő Csorba telepet az 1970-es évek elején kiöntötte a Sajó, és a város akkori vezetői a telepi cigány családokat a miskolci, diósgyőri, perencesi kolóniák lakásaiban helyezték el.

Egy 1987-ben készült, 7000 főre kiterjedő kérdőíves vizsgálat Miskolc

roma lakosságának számát 10–12 ezer főre becsülte.⁹ A vizsgálat idején a romák 25 százaléka a miskolci belvárosban élt – főként a Széchenyi utcában, a Vörösmarty utcában, illetve az Avas belváros felé eső részén. Egyharmaduk lakott a volt munkás- és bányászkolóniák lakásaiban, illetve a Vasgyár városrészben. A romáknak mintegy 28 százaléka élt modern lakótelepeken, ezen belül pedig 10 százalékuk az Avas lakótelepen.

A belváros dzsentrifikációs rehabilitációja – Miskolc első számú fejlesztési prioritása – már az 1980-as években megkezdődött. A Vörösmarty utca romák által lakott házainak nagyobbik részét már a tanácsi időszakban lebontották. A projekt döntő eleme volt a központ sétálóutcának kiépítendő tengelye, a Széchenyi utca átalakítása, és a tanácsi vezetés annak módját kereste, hogy miként tudná az ottani roma családok zömét elköltözésre bírni. A város vezetői 1988-ban azt tervezték, hogy csökkentett értékű lakásokból álló lakótelepet építenek Miskolc északi határában, a repülőtér és a Sajó közelében, távol minden közintézménytől. A leendő telepre elsősorban a belvárosból akartak roma családokat kiköltöztetni. A terv váratlan ellenállásba ütközött: helyi roma és nem roma értelmiségiek gettóellenes bizottságot hoztak létre, hogy megakadályozzák a lakótelep felépítését. A hirtelen szabaddá váló országos sajtó támogatta a gettóellenes bizottság akcióját, a megzavarodott városvezetés pedig ejtette a tervet.

A rendszerváltást követően a roma családok elköltözését jórészt kénytelenek voltak rábízni a piaci folyamatokra. A belső városrész felértékelődése és a privatizáció nyomán megemelkedő lakásfenntartási költségek valóban felgyorsították a szegényebb családok elköltözését, bár a tágran értelmezett miskolci belvárosban több, romák által lakott zárvány, épület, vagy „mikro cigánynegyed” is van.

A miskolci belvároson túl a Városháza inkább szemléltője, mintsem alakítója Miskolc fejlődésének. A várostervezéshez nemcsak ingatlanvagyon, források és beruházók szükségesek, de a fejlesztendő területre vonatkozó vízió is. A Miskolc, Diósgyőr, Hejőcsaba, Tapolca, Görömböly, Szirma egyesítésével létrehozott nagyvárosban csak a miskolci belvárosra vonatkozóan alakulhattak ki fejlesztési víziók. A miskolci városmag és a hozzácsatolt települések között a gyártelepek, a munkás és bányászkolóniák, majd pedig a lakótelepek teremtettek gyenge kohéziót, emellett a Tiszai pályaudvartól Diósgyőrig, illetve a gyárvárosig húzódó villamosvonal. A város nem szervesült olyan egységes településsé, amelynek jövőjét komplex tervek alapján alakíthatná az önkormányzat.

A jórészt romák által lakott, egykori munkás- és bányászkolóniák, kaszárnyák többségét a város le akarja bontani; kettő sorsa egyelőre bizonytalan.

Sokáig összvárosi funkciót szántak a legnagyobb kolóniának, a város keleti kapujában található *Szondi György telepnek* és az ezzel egybeépült *József Attila telepnek*. Az üzemek és raktárak közé ékelődő csatornázatlan telepet, ahol 81 komfort nélküli szoba-konyhás lakás van, ideálisnak ítélték a fejlesztésre. Pár évvel ezelőtt az önkormányzat hozzájárult ahhoz, hogy néhány épületet elbontsanak, és ezek helyére a bérlők szociálpolitikai kedvezménnyel 16 új lakást építsenek. A beruházást az önkormány-

⁹ Tóth Pál: Romák Miskolcon. Kézirat, 1988

zat folytatta: saját forrásból, illetve a leendő lakók szociálpolitikai támogatásából egy kétszintes, 24 lakásos lakóépület építésébe vágott bele. A Szinva partján az önkormányzat megvásárolt egy volt munkásszállót, és azt tervezi, hogy egy 78 lakásos garzonházat alakít ki az épületben. 2005-ben azonban új fejlesztési koncepciót fogadtak el; eszerint a területet eladnák egy vállalkozónak, aki egyenként állapodna meg a bérlőkkel.

Egyelőre a város nem akarja lebontani a miskolci belvároshoz közeli *Álmos utcai* ingatlan-együttest, de hosszú távú fennmaradását csak lakás-gazdálkodási szempontok indokolják. Igaz, a Miskolci Ingatlankezelő Rt. kedvezőnek tartja, hogy a Szentpéteri kapuból nyíló Álmos utca 24. alatti, többbudvaros, 35 lakásos egykori katonai objektumot magas fal izolálja a környezetétől.

Újdiósgyőr egykor legnagyobb kolóniája a *Békeszálló* volt. Az itteni lakások felét már lebontották, a megmaradt 65 lakás bontását is megkezdik, amint az önkormányzat el tudja helyezni a bérlőket. Az acélművek mellett fekvő területtel az önkormányzatnak nincsenek különösebb tervei.

A *hejőcsabai Mésztelepen* már csak 15 lakás áll az egykori cementgyári munkáskolónián. Hejőcsabán úgy tartják, hogy a kolónia eltüntetése a településrész fejlődésének záloga.

Ugyancsak idő és cserelakás-kapacitás kérdése, hogy mikorra sikerül lebontani az *annabányai telep* 16 lakását és a *miskolctapolcai Várhegy kolónia* 36 lakását.

A miskolci belvárosból Diósgyőr felé haladva, északi irányban három völgy tagolja a város fölé magasodó hegyet. A *Bábonyibérc* „cigány sora” a két világháború között időszaki munkásoknak épült házakból áll. A „cigány sor” közelében lakópark épül; a Városháza azt reméli, hogy a lakópark hozzájárul a terület felértékeléséhez, és idővel lehetőség nyílik arra, hogy a romák házait egy fejlesztő cég haszon reményében kivásárolja.

Tovább haladva Diósgyőr irányában, a párhuzamos völgyben vezet a több kilométeres út *Lyukóbánya* felé. Az utat szegélyező zártkerti üdülő-ingatlanok zömét az elmúlt években roma családok vásárolták meg. Az önkormányzatnak sejtelve sincs arról, hogy miként szabályozza, vagy legalábbis befolyásolja az új roma betelepülést. A zártkerti ingatlanokra nem adható építési engedély, és a terület alatt húzódó bányavágatok miatt arról sem lehet szó, hogy a területet lakóövezetté minősítsék.

Az Újdiósgyőr és Diósgyőr határánál lévő elágazásnál indul az a harmadik völgyben húzódó több kilométeres út, amely *Perecesre* visz. Az *egykori bányászkolónia* még álló 16 lakását az önkormányzat eladta egy ingatlanfejlesztő vállalkozónak. A bérlők elhelyezése a vállalkozó feladata, ahogyan a leendő fejlesztés is a beruházó döntésétől és a piaci kereslettől függ. A miskolci vezetőknek nincsenek határozott elképzeléseik *Pereces* jövőjével kapcsolatban, a piaci folyamatokba pedig nem kívánnak beleavatkozni.

A miskolci városfejlesztési projektek tehát egyes célterületek felértékelődését, illetve részleges funkcióváltását kívánják elősegíteni, de az nem célja a városháznak, hogy a miskolci szegény, illetve roma lakoságot meghatározott területekre koncentrálja.

Nyíregyházán fordított a helyzet: Az általános iskolai migrációval kap-

csolatos oktatáspolitikai döntések követik az urbanisztikai folyamatokat, illetve az iskolaigazgatók a városfejlesztési projektektől, nevezetesen a roma lakosság további koncentrációjától várják, hogy enyhüljenek a pedagógiai gondok a roma tanulókkal kapcsolatban. Az önkormányzat elsődleges fejlesztési célja, hogy felszámolja a város belterületén fekvő két cigánytelep egyikét, és lehetőség szerint minél inkább a másik, fejlesztendő cigánytelepre koncentrálja a roma lakosságot.

A roma népesség elhelyezkedése szempontjából fontos szerepe van a város sajátos szerkezetének. A mai város kialakulása akkor kezdődött, amikor Károlyi Ferenc 1753-ban a környék legnagyobb birtokosává vált, és mintegy 300 evangélikus szlovák jobbágy családot telepített ide, Békés megyéből. A migráció folytatódott; a betelepített szlovák szerződéses jobbágyok idegenkedtek az alföldi tanyarendszertől, így a külső szállásokon nem tanyák, hanem mikro-falusias jellegű települések jöttek létre. A szerződéses jobbágyok azután saját erejükből 1804-ben és 1824-ben megváltották magukat a Dessewffy, majd a Károlyi családtól, s az örökváltás-szerződés megkötése után kiköltöztek a korábbi szállásterületekre. Egyedülálló településszerkezet, mikro-falusias települések tanyabokor hálózata jött létre a kiépülő városmag körül. Nyíregyháza 1837-ben lett szabad mezőváros, 1876-ban pedig megyeszékhely.¹⁰

A romák az 1960-as évektől kezdtek beköltözni a várost övező, mikro-falusias jellegű tanyabokrok egy részébe, és nem akartak feltétlenül beljebb települni. A város roma lakosságának számáról nincsenek megbízható becslések. Az önkormányzati tulajdonú ingatlanokat kezelő Piac és Vagyonkezelő Kft. adatai szerint a két belterületi cigánytelepen mintegy 1500 ember él. Természetesen a két kolónián kívül máshol is élnek romák a város belterületén, így a három nagy lakótelep közül az északi Jóságáros és a déli Érkert lakásaiban, a vasútállomás és a nagykörút délnyugati hajlata környékén, és a belvárosban. A belterületi roma népesség térbeli koncentrációja azonban jóval nagyobb, mint Miskolcon.

Nyíregyházát dinamikusan fejlődő, sikeresen kormányzott városnak tartják, mindenekelőtt tőkevonzó képessége miatt. A városfejlesztési terveket is a város egészére kiterjedő, ambiciózus elképzelések jellemzik. A nagykörút által övezett *belváros* területfelértékelő, dzsentrifikációs rekonstrukciója részben közfeladat, részben külső befektető révén elképzelt projekt. A városháza feladata a belvárosi ingatlanok „területcserés felszabadítása”, ezzel együtt pedig a szegény, elsősorban cigány lakásbérlők kiköltöztetése. Jóval nehezebb feladvány a két belterületi cigánytelep jövője. A városháza mindenáron szeretne megszabadulni a prosperáló Orosi úton éktelenkedő nyomorteleptől, de egyelőre nem született megvalósítható elképzelés arról, hogy miként pótolják az ottani, lebontandó 130 lakást, és hogy hová költöztessék a telepen élő 518 embert. A bérlakás-állományt éppenséggel nem ilyen célból akarják bővíteni. Egyetlen lehetséges, bár nyíltan nem hangoztatott megoldás kínálkozik: a zárvány-szerűen elhelyezkedő Huszár telepen vagy annak környékén kell lakásokat építeni, hogy elhelyezhessék az Orosi úti cigány családokat.

¹⁰ Beluszky Pál: A nyíregyházi tanyabokrok földrajzi vizsgálata, Földrajzi Közlemények, 1968. 2. sz.

A keleti városkapunál fekvő *Orosi úti telep* a hatvanas években épült, amikor a város vezetése felszámolta Nyíregyháza két, hagyományos putritelepét, és a családok számára 89 komfort nélküli szoba-konyhás kislakást épített. A környék akkoriban ideálisnak tűnt egy átmenetinek szánt szükségtelep befogadására, mivel a vezetékes víz hiánya eleve gátat szabott a környező házak komfortosításának, és a város vezetése nem számolt azzal, hogy a terület idővel Nyíregyháza prosperáló keleti kapujává válik. A terület egy merőben presztízs jellegű döntésnek köszönhető felértékelődését. 1978 decemberében Orost – a korábban különálló települést – a városhoz csatolták, és az így százezressé duzzadt nyírségi megyeszékhely célul tűzhetette ki, hogy idővel bekerüljön a megyei jogú városok – akkor még igencsak exkluzív – klubjába. A hirtelen igazi belterületté vált Orosi út fontossága megnőtt, a környéken ipari üzemek telepedtek meg, a prosperáló területen éktelenkedő nyomortelep egyre zavaróbbá vált.

A nyolcvanas években a telep házainak felét lebontották, a családokat pedig a Huszár telepre költöztették. Úgy tűnt, hogy csak idő kérdése a cigány házak maradékának eltüntetése, de a rendszerváltásig hátralévő néhány év kevésnek bizonyult ahhoz, hogy a környéket végleg „megtisztítsák” a romák lakta szükséglakásoktól. A kilencvenes években egyre többen érveltek a telep lebontása mellett, de arról senkinek nem volt elképzelése, hogy hová lehetne költöztetni az Orosi úti nyomorlakásokban élő családokat. A város elkésett azzal, hogy a korábbi módszerekkel, elviselhető konfliktusok mellett helyezze el az itteni családokat.

A rendszerváltozást követően Nyíregyházán is privatizálták a bérlakások többségét, arról pedig szó sem lehetett, hogy bárhol építési telkeket parcellázzanak az Orosi úti cigány családok számára. Miközben a környéken már régen kiépült az egykor hiányzó infrastruktúra, a szükséglakásokban nemhogy fürdőszoba, de még csak vízcsap sincs; a családok az utcai közkifolyóból vehetnek csak vizet. A szükségtelep lakói ahhoz túl sokan vannak, hogy a város bármely részén befogadják őket, ahhoz viszont túl kevesen, hogy az egyre ellenségesebb szomszédság elől egyfajta biztonságot adó gettó-létbe meneküljenek.¹¹

Az Orosi úti teleppel ellentétben a Huszár telep félreeső helyen fekszik; vasúti sínek, egy laktanya és egy ipari övezet zárja el a város többi részétől. Eredetileg pavilon-rendszerű lovassági laktanyának épült, a 19. század végén. A kétszintes épületekben tisztai lakások voltak, míg a telepet két oldalról a hosszanti tengelyre merőleges istállóépületek és legénységi szállások szegélyezték. 1957-ben a kormány a laktanyát a városi tanács kezelésébe adta, hogy elhelyezhessék a településen élő szovjet katonatiszteket, később pedig a város hivatalnok- és káderelitjét. Ez volt a város első, és sokáig egyetlen lakótelepe. A város vezetése számára egy ideig kétséges volt, hogy vajon megéri-e az egész laktanyát lakóteleppé alakítani, vagy helyesebb csak 150 komfortos lakást kialakítani és a volt istállóépületeket és legénységi szállásokat lebontani. Végül a szükség

11 A telepi lakásokról és lakókról lásd Turgonyi Tamás: Jelentés a Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzata tulajdonában lévő Keleti lakótelepen lévő bérlakások bérlőiről. Piac és Vagyonkezelő Kft., Nyíregyháza

döntött; két fázisban összesen 310 lakást alakítottak ki, ebből 229 szobakonyhás, fürdőszobás lakást a volt istállóépületekben. 1958-ban iskolát telepítettek az egykori laktanya törzsepületébe, később óvoda létesült és megnyílt egy élelmiszerüzlet is.

A kolónia vonzereje csak addig tartott, amíg a hatvanas években elkezdődött az új lakótelepek építése a városban. A Huszár telep lakossága gyorsan kicserélődött, a tehetősebb családok a város más részein felhúzott lakótelepeken kaptak lakást, a kolónia pedig a hetvenes évektől egyre inkább a városba költöző romák otthonává vált, még hozzá nemcsak spontán folyamat eredményeként. Nyíregyháza vezetői tudatosan törekedtek a megyeszékhely lakosságának felduzzasztására, de ugyanakkor aggasztotta őket a romák betelepülése. A dilemmát úgy kívánták feloldani, hogy itt kaptak lakást a hátralekösök, és részben a jövevény cigány családok. A telep státusa néhány év alatt gyökeresen megváltozott.

A Huszár telep rekonstrukciójának első koncepciója 1989-ben készült el, és ekkor fogalmazódott meg először a telepen belüli differenciált lakáskiutalás ötlete.¹² A rendszerváltást követő években Nyíregyházán széles körű egyetértés alakult ki abban, hogy a telep fejlesztésére nemcsak lakásgazdálkodási és városfejlesztési, hanem oktatáspolitikai szempontból is szüksége van a városnak: a jelenleg is kizárólag roma diákokat tanító Huszár telepi iskola pedig jóval több diákot is képes lenne befogadni, mint most.

Az önkormányzat ugyan sohasem mondta ki nyíltan, hogy a két cigánytelep egyesítését szeretné, de a terv része a városi köztudomásnak, mégpedig függetlenül annak realitásától, időzítésétől, feltételeitől. A Huszár telepen közmunkaprogram keretében 1998-ban felújítási munkák kezdődtek. Akkoriban a város azt tervezte, hogy megszerzi a telep többszomságában lévő laktanyát, és állami támogatással az ottani épületeket bérlakásokká alakítja, megteremtve a Huszár telep bővítésének lehetőségét. A laktanya épületei azonban annyira rossz állagúak, hogy ezt a tervet ejtették. Önkormányzati beruházásban 2004-ben a telepen kilenc, egyenként 44 négyzetméteres, előkertes, központi padlófűtéses könnyűszerkezetes lakás épült. A legújabb tervek szerint a város a Huszár telep melletti területen alakítaná ki a város új ipari parkját, és ezt kihasználva, a park mellett épülnének új bérlakások.

Nyíregyháza nagyívű városfejlesztési terveinek tehát lényegi eleme, hogy a város roma lakosságának többségét egy hatalmas, félkomfortos telepre költöztessék.

3. Nemcsak a szegregáció megítélése, de az önkormányzatok stratégiája is eltér a két városban

A miskolci oktatáspolitikának egyik legfontosabb célja, hogy ellenőrzése alatt tartsa a tanulói migráció folyamatát.

Az önkormányzati, illetve egyházi fenntartású, hat- és nyolcosztályos

12 Ld. Kerülő Judit: Szociálpolitikánk egy nyomortelep kapcsán. In Szabolcs Szatmár megyei Szemle, 1991. 4.

gimnáziumoktól eltekintve a városban azt az öt önkormányzati általános iskolát tekinthetjük *elit iskoláknak*, amelyekbe a tanulók többsége körzeten kívülről jár. Ezenkívül négy nyolcosztályos egyházi fenntartású általános iskola van Miskolcon. Az egyházi iskolák természetesen minden kötöttség nélkül válogathatnak a gyerekek közül, és nem vesznek fel cigány gyerekeket. A négy egyházi fenntartású iskola közül kettőnek egykor sok roma tanulója volt, majd miután a tanulók zömével együtt átvette azokat a református-, illetve a görögkatolikus egyház, felmenő rendszerben fokozatosan kiszorították a cigány diákokat az iskolákból. Négy cigány többségű általános iskola működik Miskolcon – közülük kettő speciális iskola. Három iskolát bezárás fenyeget a csökkenő tanuló létszám miatt.

Az önkormányzat felismerte, hogy amennyiben kontrollálni akarja a tanulói migrációt, akkor azokra a köztes iskolákra kell koncentrálnia, amelyek elitnek nem tekinthetőek, de nem is cigány többségűek. Nagymérvű belső szegregációt lehetővé tévő oktatási kínálattal olyan puffer iskolákká kell tenniük ezeket, amelyeknek az a funkciójuk, hogy stabilizálják a beiskolázási arányokat. Ennek érdekében kilenc olyan iskolában, amelyben nagy a szegregációs veszély, vonzó, *összvárosi beiskolázású, két tannyelvű* osztályokat indítottak, vállalva annak tetemes többletköltségeit. A két tannyelvű osztályoknak gyakorlatilag nincsenek roma tanulói, és ami még fontosabb, a nem roma családok is úgy érzik: „garanciát” kapnak arra, hogy gyerekeik nem tanulnak együtt cigány gyerekekkel. Az iskolákon belüli szegregáció révén az érintett iskolák viszonylag jelentős arányú roma tanuló befogadása mellett is képesek vonzó kínálatot nyújtani a nem cigány szülőknek, a város pedig megfékezte az iskolák közötti migrációt.

A puffer iskoláknak kulcsszerepük van a város oktatáspolitikájában, a két tannyelvű oktatásnak pedig abban, hogy a puffer iskolák megőrizték státusukat, ne „cigányosodjanak el”, tanulói létszámuk ne csökkenjen kritikus szintre. A kilenc két tannyelvű osztályt is működtető iskola közül hat olyan puffer iskola, amely kizárólag a két tannyelvű oktatástól reméli a felszínen maradási. Az összes önkormányzati iskolába járó miskolci diák 11,3 százaléka jár kéttannyelvű vagy nyelvtagozatos osztályba, és ezen belül 8,7 százalék jár „összvárosi beiskolázású” két tannyelvű osztályba. Néhány éven belül tehát a kilenc két tannyelvű oktatást folytató iskola a miskolci tanulók jó 10 százalékát tetszése szerint választhatja ki. A roma tanulók gyakorlatilag teljesen ki vannak rekesztve a két tannyelvű oktatásból, és a (már amúgy is kifutó) nyelvtagozatos oktatásból is: a két tannyelvű oktatásban 1136 diák vesz részt, közülük mindössze 7 cigány. Hangsúlyozni kell, hogy hat-hétéves kisdíákokat minősítenek alkalmatlannak arra, hogy emelt szinten tanuljanak angolul vagy németül, egyébként olyan beszed-centrikus módszerrel, amely jóval kevésbé feltételez háttértudást, mint a hagyományos nyelvoktatás.

A két tannyelvű osztályok mellett a miskolci oktatáspolitikai másik fontos eszköze az *intézményrendszer átalakítása* volt. Az önkormányzat úgy döntött, hogy 2004 szeptemberétől 32 normál általános iskoláját 15 oktatási egységbe vonja össze – ám a beiskolázási körzeteket nem vonták össze: az anyaiskolák és a hozzájuk csatolt tagiskolák változatlanul eredeti körzetükből veszik fel a diákokat. A döntés kisebb vihart kavart a

pedagógusok körében, de a kárvallott – helyettessé lefokozott, igazgatói pályázaton alulmaradt, vagy távozni kényszerülő – volt iskolaigazgatókon kívül a többség végül tudomásul vette az új szervezeti kereteket. Ugyancsak felkavarta az összevonás a szülői kedélyeket, de a város vezetői igyekeztek megnyugtatni a szülőket, hogy az intézményi összevonás nem jelenti az iskolakörzetek mechanikus egyesítését.

Az iskolák összevonása révén az önkormányzat újabb biztosítékot szeretne arra, hogy nem csúsznak ki kezéből a közoktatási folyamatok. A Városháza hivatalosan azzal indokolta az összevonást, hogy a több intézményt átfogó tantárgyfelosztás révén a csökkenő gyereklétszám ellenére is pedagógus álláshelyeket lehet megmenteni. Emellett az összevonás lehetőséget ad arra is, hogy csökkenő tanulói létszámú iskolákat – tagiskolaként – megmentsenek a bezárástól. Tény, hogy az összevonással legalább három iskola megszüntetését lehetett elodázní. Az érvelés racionálisnak tűnik, és az iskolák összevonását a korszellemnek megfelelően lehet „kifelé” kommunikálni. Az önkormányzat hivatalos verziója szerint az intézményi integráció a tényleges közoktatási integrációnak is megteremti a kereteit – jóllehet a városházán is elismerik, hogy ez utóbbi természetesen hosszabb folyamat.

Az iskolák összevonása során a városháza kétféle szempontot érvényesített. Három anyaiskolához úgy csatoltak tagiskolákat, hogy az mindenféle integrációt kizárjon. Mind a három anyaiskola elit iskola, amelynek pozíciói elég erősek voltak ahhoz, hogy megakadályozzák közeli, alacsony presztízsű iskolák szervezeti befogadását. Ebből adódóan azok a közeli tagiskolák, amelyeket nem a szomszédos elit iskolákhoz csatoltak, jóval súlyosabb helyzetbe kerültek, mint a többi hasonló státusú intézmény, és az önkormányzat arról is lemondott, hogy belső szegregációt lehetővé tévő oktatási programok engedélyezése révén segítsen stabilizálni helyzetüket. Az egyik ilyen tagiskolát még a két tannyelvű oktatás sem „mentette meg” az „elcigányosodástól”.

A többi összevont iskola esetében az önkormányzat voltaképpen az eredeti beiskolázási körzetek megtartásával intézményesítette a tágabb „roma beiskolázási körzeteket”. „Roma iskolakörzetekként” azoknak az iskoláknak a környékét határoltuk le, ahová roma diákok járnak, vagy – lakóhelyük közelsége révén – járhatnak, illetve amelyek a roma tanulók „elosztását” alku, vagy éppen rivalizálás tárgyának tekintik. A miskolci roma diákok „elosztási alkuja” a városban 11 „roma iskolakörzeten” belül – és nem az iskolakörzetek között! – zajlik, biztosítva, hogy az oktatásirányítás közben tarthassa a folyamatot.

A miskolci oktatáspolitikai egyfajta kimondatlan alku kínál a roma családoknak: gyerekeik többsége – egyelőre – olyan osztályban tanulhat, amelyekben a nem cigányok alkotják a többséget, és a város érdekelt is abban, hogy ez az arány ne romoljon. Ennek azonban ára van: az iskolák zömében nagyon nagy a roma diákok intézményen belüli elkülönítése és a leginkább vonzó oktatási formákban nem vehetnek részt a cigány tanulók.

A nyíregyházi önkormányzat ellenben *képtelen kordában tartani a tanulói migrációt az érintett iskolák között*. A város vezetése – legalábbis ebben a vonatkozásban – a *csalóka fejlesztési céloknak rendeli alá* döntéseit, illetve

azt várja, hogy majd a roma lakosság zömének térbeli koncentrációja megszabadítja az érintett iskolákat a roma tanulóktól. Az iskolaigazgatók zöme attól tart, hogy viszonylag csekély arányú roma tanuló felvétele is végzetes következményekkel jár, mivel a nem cigány szülők pánikszzerűen elviszik gyerekeiket. Fura módon a város azért is képtelen kezelni a folyamatot, mert a roma tanulók aránya viszonylag csekély: ha a nem cigány szülők elviszik a gyerekeiket, az „elcigányosodó” iskolákat, vagy tagiskolákat hamarosan be kell zárni.

A szabolcsi megyeszékhelyen öt nyolcosztályos egyházi általános iskola, két főiskolai gyakorlóiskola, egy nyolcosztályos és egy hatosztályos önkormányzati gimnázium mellett 21 önkormányzati nyolcosztályos általános iskola működik. Utóbbiak közül csak három tekinthető elit iskolának. Nyíregyházán egy homogén roma általános iskola van, a speciális iskola tanulóinak pedig fele cigány.

A roma tanulókkal kapcsolatos „elosztási alkut” kezelhetetlen tanulói migráció kíséri. Az iskolai migráció jelenségét mindenki egyöntetűen a cigány tanulók arányával magyarázza, jóllehet az általános iskolai roma tanulók aránya meg sem közelíti a miskolci iskolák cigány diákjainak arányát. A modell egyszerű: ha a roma gyerekek aránya a nyíregyházi iskolákban elér egy nem túl magas szintet – általában 10–15 százalékot –, akkor már nem stabilizálódik, hanem dinamikusán nő. A nem roma szülők ugyanis gyorsan elviszik a gyerekeiket másik, akár távolabbi iskolákba is; a demográfiai apály miatt a nem cigány gyerekek beíratása általában nem ütközik akadályba. A roma tanulók néhány év alatt többségbe kerülnek, míg ezzel párhuzamosan a gyereklétszám olyannyira lecsökken, hogy az már az iskola, vagy legalábbis a tagiskola létét veszélyezteti. Az önkormányzat végül felszámolja a pénzügyileg fenntarthatatlan iskolát vagy tagiskolát, és a tanulókat áthelyezi máshová. A demográfiai apály tehát akár a roma gyerekek integrációját is elősegíthetné, de a felszámolt intézményből a tanulókat olyan iskolába helyezik át, ahová már amúgy is sok cigány gyerek jár. A folyamat, amely egyfajta „macska-egér harcra emlékeztet”, tehát előlről kezdődik.

Az iskolai migráció látszólag nagyságrenddel súlyosabb probléma Nyíregyházán, mint Miskolcon, miközben a roma tanulók aránya csak fele a miskolciénak. Igaz, a „macska-egér harcként” jellemzett, és a városi oktatásirányítás számára kezelhetetlen folyamat csak az iskolák egy meghatározott, és a többi iskolától elkülönülő csoportját érinti. Ennek több oka is van. A roma tanulók háromnegyede nyolc iskolában összpontosul; a nyolc iskolából egynek kizárólag cigány diákjai vannak, míg az enyhe fokú értelmi fogyatékosnak minősített diákokat oktató speciális iskola diákjainak fele cigány. A fennmaradó hat iskola közül az egyik mellett kollégium működik. Az „elcigányosodás” veszélye ténylegesen öt iskolát fenyeget – egyikük a 2004–2005-ös tanév végén meg is szűnt. A roma diákokat érintő „elosztási alku” – *mindössze három lehatárolható iskolakörzetben* – összesen kilenc iskolát érint.

Tizenkét önkormányzati általános iskolában annyira alacsony a roma tanulók aránya, hogy igazgatóiknak csak arra kell ügyelniük: tartsák ezt a pozíciót. Ez sem mindig könnyű, mivel 2004-ben és 2005-ben is iskola-, illetve tagiskola-bezárások során kellett megfelelő „határvédelemről”

TANULMÁNYOK

gondoskodniuk, illetve az „elcigányosodó” iskolák újra és újra követelik a beiskolázási körzethatárok átrendezését.

A „macska-egér harc” másik oka az, hogy az érintett iskolák többsége nem próbálkozott azzal, hogy differenciált oktatási kínálattal és ahhoz kapcsolódóan erős belső szelekcióval fékezze az iskolák közötti migrációt. Kis létszámú osztályok csak két nyíregyházi iskolában vannak, és közülük is csak az egyikben használják a kis létszámú osztályokat a roma diákok elkülönítésére. Ugyanakkor két iskola pedagógiai krédójának hangsúlyos eleme, hogy integráltan oktassák a részképeség-zavaros, vagy más okból sajátos nevelési igényű tanulókat.

Két tannyelvű oktatás csak egyetlen iskolában folyik. A két tannyelvű osztályokban „természetesen” Nyíregyházán sincsenek cigány tanulók, de a roma diákok aránya ebben az iskolában mindössze 3,1 százalékos, így a két tannyelvű oktatás elsődleges funkciója nem a roma diákok elkülönítése. Az önkormányzat néhány évvel ezelőtt azért kezdeményezte a két tannyelvű oktatás bevezetését, hogy ellensúlyozza a korábban jó hírű iskola pozíciójának romlását. Ennek azonban nem az volt az oka, hogy néhány cigány tanuló is beiratkozott, hanem az, hogy a környéken két gyakorlóiskola dinamikusabban bővítette tanulói létszámát.

A „macska-egér harc” harmadik oka a városfejlesztési célok dominanciája – mindenekelőtt az Orosi úti telep felszámolásához és a belterületi roma lakosság további nagyarányú koncentrációjához fűzött remények. Azok az iskolák, amelyekbe az Orosi úti nyomortelepről járnak, erősen érdekeltek abban, hogy a telepet egy nagyszabású városfejlesztési akció keretében felszámolják, és a családok többségét a Huszár telepre költöztessék. A terv ebben a formájában nyilvánvalóan irreális, de az iskolaigazgatók abban az értelemben foglyaivá váltak a projektnek, hogy ideiglenesnek gondolják helyzetüket és átmenetinek a problémáikat. Ez az illúzió pedig éppen abban korlátozza őket, hogy megpróbáljanak adekvát válaszokat találni a roma diákok jelenlétéből eredő pedagógiai kihívásra.

A jelenség oktatáspolitikai és pénzügyi értelemben egyaránt irracionális döntésekre kényszeríti az önkormányzatot. 2004-ben a város vezetése csökkenő tanulói létszám, illetve „elcigányosodás” miatt kénytelen volt felszámolni egy alsó tagozatos tagiskolát és egy másik nyolcosztályos tagiskola felső tagozatát. A megszüntetett alsó tagozatos diákok olyan iskolákba kerültek, ahol már eleve jelentős számú cigány diák tanult. A másik tagiskola, amelynek felső tagozatát az önkormányzat kénytelen volt bezárni, egy nemrég elkészült vadonatúj, jól felszerelt iskolaépületben működött. A felső tagozatosok távozását követően az alsós kisdiaékok költöztek az új épületbe a lepusztult melléképületből, de az alsó tagozat évei is meg vannak számlálva, mivel a kertvárosból a belvárosi iskolákba járnak a nem cigány családok gyerekei. Az iskola valójában egy belterületi elit iskola tagiskolája, de az anyaiskola, féltve a státusát, hallani sem akart arról, hogy átvegye saját tagiskolájának többségében cigány diákjait. Így hát a tanulókat egy jóval nehezebben megközelíthető iskola vette át, ahová már amúgy is számottevő arányban járnak roma tanulók.

Ugyancsak „elcigányosodás” miatt szűnik meg az egyik, valaha nagy létszámú lakótelepi iskola. Tanulói között a romák aránya megközelítette

a 20 százalékot, és a 46 roma diák jelenléte olyan mértékben készítette „menekülésre” a nem cigány szülőket, hogy az iskola 2004 őszén már nem tudott első osztályt indítani, egy évvel később pedig az önkormányzat úgy döntött, hogy felszámolja az iskolát. Kitért a botrány. A szomszédos elit iskola elzárkózott a gyerekek átvételétől, a kissé távolabb fekvő, és jó színvonalra ellenére „elcigányosodó” iskolájának igazgatója viszont követelte a beiskolázási körzethatárok módosítását, és a roma tanulók „arányosabb elosztását”. Kompromisszum született: módosították a beiskolázási körzethatárokat, felosztva az Orosi úti cigánytelepet a két iskola között. A körzethatárok átszabása azonban alkalmatlan eszköz a probléma kezelésére.

Nyíregyháza 2003-ban öt iskola bevonásával integrációs programot indított. Csakhogy az öt részt vevő iskola vonatkozásában az intézményközi integráció – tehát a roma tanulók egyenletesebb „elosztása” – nem értelmezhető. Egyikük a városközponttól távol eső iskola, amelynek tanulói részben kollégisták. Két „elcigányosodó” iskola közül az egyiket az önkormányzat megszüntette; a közeli harmadik iskola – amelyben a roma tanulók aránya viszonylag csekély, tehát amelyik elvben részese lehetne egy intézményközi integrációs projektnek – nem résztvevője a programnak. Hasonló a helyzet a negyedik részt vevő iskolával is: szomszédjában egy olyan iskola működik, amely még a körzetében élő roma gyerekek felvételét is igyekszik elhárítani – de ez az iskola sem részese a programnak. Az ötödik részt vevő iskola roma diákjai jórészt a tanyabokrokba buszoznak be. Végül nem részese az integrációs programnak a város homogén cigány iskolája sem.

4. Eltérő a szegregáció mintázata is a két városban

Miskolcon a roma diákok eloszlása jóval egyenletesebb, mint a nyírségi megyeszékhelyen: a miskolci önkormányzati általános iskolákba járó roma tanulók 54,8 százaléka jár olyan osztályba, ahol a roma diákok kisebbségben vannak; több mint 31 százalékuk jár olyan tanulócsoportokba, ahol a cigány diákok aránya 50–99 százalék között mozog, és 13,2 százalékuk tanul homogén cigány tanulócsoportban. Ezzel szemben a Nyíregyháza önkormányzati általános iskoláiba járó roma tanulók majdnem 70 százaléka olyan osztályba jár, amelyekben a romák kisebbségben vannak; alig 10 százalékuk jár olyan osztályba, ahol a roma tanulók aránya 50–99 százalék közötti, ugyanakkor 20,5 százalékuk homogén roma osztályban tanul.

Azokban a miskolci általános iskolákban, ahová számottevő arányban járnak cigány tanulók, és amelyekben egynél több párhuzamos tanulócsoport van, nagyon nagy a belső szegregáció. Az első tíz, legnagyobb mérvű belső szelekciót alkalmazó iskolában a DI átlaga 0,47 és 0,77 között mozog. Nyíregyházán viszont a belső szegregáció mértéke általában nem túlzottan magas. Két kirívó példa akad: az egyik ilyen iskolát azonban az önkormányzat – a kifutó osztályokat tagiskolává minősítve – megszüntette.

TANULMÁNYOK

Más eredményt kapunk, ha az évfolyamonként, összvárosi szegregációs értékeket vetjük össze. Miskolcon az évfolyamonkénti DI 0,43 és 0,48 között mozog, Nyíregyházán azonban az összvárosi szintű szegregáció magasabb: az évfolyamonkénti DI 0,51 és 0,58 között mozog.

Roma tanulók száma azokban a tanulócsoportokban, amelyekben a roma tanulók aránya a következő (%)

Iskola	0-49	50-74	75-99	100	Össze- sen
Komlóstetői Á. I.	35				35
Fazola Henrik Á. I.	0	92	91	38	221
Selyemréti Két tannyelvű Á. I.	25	35	0	0	60
József Attila Á. I.	0	0	0	172	172
Bulgárföldi Két tannyelvű Á. I.	32	40	31	0	103
Kuti István Á. I.	0	16	73	0	89
Erenyői Á. I.	12	0	0	0	12
II. Rákóczi F. Két tannyelvű Á. I.	36	0	0	0	36
Győri Kapu Á. I.	55	12	14	45	126
Petőfi Sándor Két tannyelvű Á. I.	0	0	0	0	0
Rónai Ferenc Két tannyelvű Á. I.	19	30	10	0	59
Szilágyi Dezső Á. I.	0	0	0	0	0
Görömbölyi Á. I.	30	0	0	0	30
Gárdonyi Két tannyelvű G. Á. I.	13	10	25	12	60
Pattantyús Á. G. Két tannyelvű Á. I.	51	0	0	0	51
Széchenyi I. Á. I.	61	0	0	0	61
Herman Ottó Á. I.	69	11	0	0	80
Munkácsy M. Á. I.	133	27	0	0	160
Kazinczy Ferenc Két tannyelvű Á. I.	37	0	0	0	37
Miskolctapolcai Á. I.	4	0	0	0	4
Bársony János Á. I.	66	0	0	0	66
Hunyadi Mátyás Á. I.	57	5	0	0	62
Fazekas u. Általános és Zeneiskola	77	11	11	0	99
Istvánffy Gyula Á. I.	23	16	35	9	83
Könyves Kálmán Á. I.	70	0	0	0	70
Kaffka Margit Á. I.	77	0	0	0	77
Tóth Á. utcai Á. I.	24	0	0	0	24
Móra Ferenc Á. I.	14	0	0	0	14
Sas utcai Á. I.	6	0	0	0	6
Szabó Lőrinc Á. I.	54	0	0	0	54
Vörösmarty Mihály Á. I.	35	0	0	0	35
Bem József Á. I.	17	0	0	0	17
Arany János Á. I.	56	0	0	0	56
Éltes Mátyás Speciális Á. I.	37	52	34	12	135
Tüskevár Speciális Á. I.	18	19	23	13	73
Összesen	1243	376	347	301	2267
Összesen (%)	54,8	16,1	15,3	13,2	100

Forrás: EÖKIK adatfelvétel

Etnikai szegregáció Miskolc önkormányzati általános iskoláiban

Évfolyam	Roma tanulók aránya (%)	DI átlag
1	25	0,44
2	22	0,44
3	19	0,46
4	18	0,46
5	17	0,37
6	15	0,49
7	14	0,43
8	14	0,48

Forrás: EÖKIK adatfelvétel

Roma tanulók száma azokban a tanulócsoportokban, amelyekben a roma tanulók aránya... (%)

Iskola	0-49	50-74	75-99	100	Összesen
13. sz. Huszár téri Á. I.				119	119
Kertvárosi Á. I.	30				30
Hunyadi Mátyás Á. I.	11		8	27	
Móra Ferenc Á. I.	41				41
Benczúr Gyula Á. I.	83				83
Nyírszőlősi Á. I.	56	9			65
Vécsey Károly Á. I.	73				73
Móricz Zsigmond Á. I.	20				20
Petőfi Sándor Á. I.	58				58
Váci Mihály Á. I.	10				10
Göllesz Viktor Á. I.	32	44	8		84
Kazinczy Ferenc Á. I.	7				7
Szabó Lőrinc Á. I.	8				8
Zelk Zoltán Á. I.	16				16
Bem József Á. I.	7				7
Kodály Zoltán Á. I.	2				2
Herman Ottó Á. I.	6				6
Arany János Á. I.	10				10
Gárdonyi Géza Á. I.	27				27
Összesen	497	53	16	146	712
Összesen (%)	69,8	7,4	2,2	20,5	100

Forrás: EÖKIK adatfelvétel

TANULMÁNYOK

Etnikai szegregáció Nyíregyháza önkormányzati általános iskoláiban

Évfolyam	Roma tanulók aránya (%)	DI átlag
1	10	0,51
2	9	0,56
3	9	0,55
4	9	0,55
5	9	0,55
6	8	0,57
7	9	0,58
8	7	0,52

Forrás: EÖKIK adatfelvétel

Összegzés

Játsszunk el egy pillanatig azzal a – természetesen megalapozatlan – gondolattal, hogy a jelenlegi hazai szabályozás keretein belül a miskolci és a nyíregyházi beiskolázási gyakorlat a két lehetséges oktatáspolitikai modell a magyarországi százezres városok körében. Eszerint az önkormányzatok a legnagyobb jóindulattal sem képesek megteremteni az oktatási esélyegyenlőség feltételeit, legfeljebb arra van lehetőségük, hogy valamilyen alkat kínáljanak a hátrányos helyzetű csoportoknak, így a roma tanulóknak is. Ha a belső szegregációt választják, annak ára az, hogy az elitnek tartott képzésekből kizárják a cigány diákokat, de cserébe legalább azonos iskolákban tanulhatnak nem cigány társaikkal, és részben ugyanazok a tanárok oktatják őket, mint akik az elit osztályokban is tanítanak. Ha viszont az érintett iskolákban a belső szegregáció mértéke alacsony, annak kaotikus tanulói migráció lesz a következménye, és összességében valamivel nagyobb mérvű lesz a szegregáció.

Persze két megyeszékhely önkormányzatának kétféle gyakorlata nem jelenti azt, hogy a többi hasonló méretű iskolafenntartó önkormányzatnak sincs egyéb választása. Azt sem feltételezhetjük, hogy az iskolafenntartók mindegyike hasonló tudatossággal igyekszik oktatáspolitikai stratégiát kialakítani erre a problémahalmazra. De az előbb megfogalmazott, meglehetősen ötletszerű feltevés, miszerint a miskolci és a nyíregyházi „modell” nagyjából a választható oktatáspolitikai alternatívákat is körvonalazza, mégsem teljesen légből kapott: az önkormányzati oktatáspolitikai tényleges mozgástere lényegesen szűkebb, mint ahogyan azt az önkormányzati oktatáspolitikusok vélik. Természetesen az iskolaigazgatók és az önkormányzatok oktatáspolitikai döntései mögött az elitcsoportok kíméletlen érdekérvényesítése húzódik, de ne higgyük, hogy az integráció elveit követő és konfliktusokat is felvállaló magatartás kisimíthatná az esélyegyenlőtlenség helyi ráncait.

Ebből következően az sem igaz, hogy ha minden szereplő betartaná a hatályos jogszabályokat, akkor jelentősen csökkenne az etnikai szegregáció: jelenleg csak abban az esetben sértenek tételes jogszabályokat az

iskolaigazgatók, ha elutasítják a körzetükben élő tanulók felvételét, illetve ha felvételi vizsgának minősíthető szelekciót alkalmaznak a kisdíákok körében.

Térjünk vissza a próbaperhez.¹³ Ha a felperes végül megnyerné a pert, azt aligha lehetne végrehajtani; ha mégis megkísérelné végrehajtani az önkormányzat az esetleges elmarasztaló ítéletet, annak aligha lenne az a következménye, amit a felperes kívánatosnak tartana. Az alapítvány három összevont iskolára hivatkozva perelte a várost. Ha az önkormányzat 2006 szeptemberében erővel próbálná megváltoztatni a roma és nem roma gyerekek arányát, akkor létszámcsökkenés miatt az egyik anyaiskola két tagiskolája bizonyosan megszűnne, a három anyaiskolából pedig „menekítenék” a gyerekeiket a nem cigány szülők – roma kisdíákok társaik elől. Dőlne a dominó.

A két város oktatáspolitikája azt példázza, hogy az etnikai szegregáció jelensége részben tünet: az iskolai esélyegyenlőtlenség látványos tünete és elkülönült terápiája aligha járhat sikerrel.

¹³ Az első fokon eljáró Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság elutasította a keresetet. A kézirat leadásának idején a másodfokú ítélet még nem született meg.